

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.12.45:911.374/.375-044.964(477)

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-2-7>

ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ДИНАМІКИ ТА СПРЯМОВАНІСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

І. О. ПАВЛОВАкандидат економічних наук,
Одеський національний технологічний університет

Анотація. *Мета* дослідження полягає в обґрунтуванні детермінованості динаміки, галузевої та соціально-просторової спрямованості інклюзивного розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та районів як сільсько-міських агломерацій. **Методика дослідження.** Досягнення мети дослідження здійснено з використанням принципу міждисциплінарності, системного та синергетичного підходів, статистичного та порівняльного методів, а також методів аналізу та синтезу. **Результати.** Визначено сутність інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій та його поетапне розгортання. Охарактеризовано ресурсні, організаційно-адміністративні, демографічні та психологічні фактори детермінованості динаміки, галузевої та соціально-просторової спрямованості інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій. Розкрито особливості прояву детермінованості динаміки та спрямованості інклюзивного розвитку в тих чи інших типах цих агломераційних утворень. **Практична значущість результатів дослідження.** Використання на практиці запропонованих наукових положень та рекомендацій прикладного характеру сприятиме повоєнному відновленню та подальшому розвитку сільсько-міських агломерацій на засадах інклюзивності.

Ключові слова: галузева спрямованість інклюзивного розвитку, детермінованість динаміки та спрямованості інклюзивного розвитку, об'єднані територіальні громади, райони, руральна та урбанна спрямованість інклюзивного розвитку, сільсько-міські агломерації, Україна.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Процес територіальної організації суспільства, розпочатий в Україні у 2015 році у форматі громадівської моделі децентралізації публічної влади та управління й продовжений утворенням нових районів в 2020 році, потребує, з одного боку, свого завершення на регіональному рівні, та поглибленого дослідження з урахуванням набутого на поточний момент досвіду реформування – з іншого. Це завдання має не тільки наукову актуальність, а й важливе практичне значення з урахуванням руйнівних наслідків російської війни проти України. В цьому сенсі вкрай важливим є всебічне осмислення передумов реформи, детермінованості динаміки та галузевої й соціально-просторової спрямованості розвитку адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів, які складають основу функціонування українського суспільства та організації публічної влади та управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціально-просторового інклюзивного розвитку займає особливе місце в науковому

дискурсі зарубіжних країн, тому першочергова увага при аналізі публікацій з зазначеного напрямку приділена працям європейських вчених. В цьому сенсі актуальними є наукові статті Д. Луки, Х. Терреро-Давіла, Дж. Стайна і Н. Лі [1] щодо поляризації сільсько-міських соціальних цінностей, які стоять на перешкоді просторової інклюзивності; Е. Зузанської-Жишко і М. Диши [2] з характеристики динамічних сіл Польщі, що входять до складу поліцентричної метрополії; К. Брен д'Амура, Ф. Рейтсма, Дж. Байокки та К. С. Сето [3], які прогнозують глобальні наслідки розширення міських територій за рахунок орних земель. Різні аспекти цієї проблеми розглядаються авторами колективної монографії за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої [4], а також Н. І. Хумаровою і Г. О. Тютюнник [5]. О. Захарчук [6] розкриває напрями забезпечення інклюзивного розвитку аграрного сектору та сільських територій. В центрі уваги О. М. Бородіної та І. В. Прокопи [7] – питання інклюзивного сільського розвитку. О. І. Павлов, С. М. Дідух і В. Д. Барвіненко розкривають місце агропродовольчих холдингів в системі інклюзивного сільського розвитку [8] та їх

роль в інклюзивному розвитку об'єднаних територіальних громад та районів [9].

Не зважаючи на розширення останнім часом проблематики інклюзивного розвитку соціально-просторових утворень, в умовах реформи територіальної організації суспільства виникає нагальна потреба її поглибленого вивчення та в спеціальному дослідженні питання щодо динаміки, галузевої та соціально-просторової спрямованості інклюзивного розвитку громад та районів як агломераційних утворень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в обґрунтуванні детермінованості динаміки, галузевої та соціально-просторової спрямованості інклюзивного розвитку ОТГ та районів як сільсько-міських агломерацій. Для її досягнення сформульовано завдання щодо визначення сутності інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій та його поетапного розгортання; характеристики факторів детермінованості динаміки та спрямованості інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій; розкриття особливостей прояву детермінованості динаміки та спрямованості інклюзивного розвитку в тих чи інших типах цих агломераційних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сенс детермінованості (в перекладі з латинської – визначеність, причинність) в даному дослідженні означає залежність від певних факторів динаміки, галузевої та соціально-просторової спрямованості інклюзивного розвитку ОТГ та районів, які ідентифікуються як сільсько-міські агломерації.

Сутність інклюзивного розвитку цих агломераційних утворень полягає у подоланні соціальної відчуженості та настанням залученості з наступним переходом до включеності усіх верств населення в процес суспільного відтворення, в систему владних відносин, у повсякденну життєдіяльність громад та районів, яка завершується інтеграцією, внаслідок якої відбувається реальне здійснення суспільних перетворень за активної участі усіх груп населення без їх обмежень за будь-якими ознаками. Свідченням настання соціально-просторової інклюзії є досягнення певного стану та рівня розвитку сільсько-міської спільноти, що являє собою середовище суспільної гармонії та інклюзії добробуту, в якому відсутні суспільна дискримінація за будь-якими ознаками та соціальна несправедливість.

Детермінованість динаміки інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій визначається їх фінансово-економічною спроможністю, яка забезпечується наявним ресурсним потенціалом, належною інфраструктурою, трудовою зайнятістю економічно активного населення, інвестиційною привабливістю та техніко-технологічною оснащеністю місцевих підприємств, позитивними

демографічними показниками, досконалою системою менеджменту, в якій ключову роль відіграє фахово підготовлений персонал.

ОТГ та райони складаються з міст, селищ міського типу та сіл, в яких мешкає міське та сільське населення. Динамічність їх розвитку значною мірою залежить, за П. Кругманом [10, с. 38], від факторів «першої природи» та «другої природи». До перших з зазначених факторів відносяться забезпеченість територій природними ресурсами, а також вигідність їх географічного положення, тобто йдеться про фактори, що мають природну основу й мало залежні від діяльності людей. До факторів «другої природи» відносяться переваги, які досягаються завдяки людським зусиллям: агломераційний ефект (висока щільність населення, яка дає економію на масштабі); людський капітал (освіта, здоров'я, трудова мотивація, мобільність та адаптивність населення); інструменти, що сприяють покращенню підприємницького клімату, розповсюдженню інновацій; інфраструктура, яка скорочує відстані.

Очевидно, що за сукупністю першої групи факторів села мають конкурентні переваги перед містами. Що стосується другої групи факторів, то вони відкидають села на узбіччя науково-технічного та інноваційного розвитку.

Тому в умовах роздільного функціонування громад та районів у дореформений період ці фактори сприяли формуванню соціально-економічних диспропорцій у їх розвитку. Наразі створені умови для органічного поєднання сільських та міських переваг в обопільних інтересах населення сіл та міст. Передусім в цьому полягає синергетичний ефект реформи територіальної організації суспільства для інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій.

Коли йдеться про спрямованість інклюзивного розвитку ОТГ та районів, то мається на увазі передусім її галузевий та соціально-просторовий (руральний, урбанний, частіше «сумішний» тип) вимір. При цьому слід брати до уваги такі види галузевої спрямованості інклюзивного розвитку як аграрна, промислова, агропромислова, транспортна, будівельна, інфраструктурна та сервісна (соціальна, торговельна, побутова, туристична, оздоровчо-рекреаційна). В цьому сенсі, з огляду на історичний поділ праці, для сіл, частково селищ, невеликих міст характерна аграрна та агропромислова спрямованість господарської діяльності, для міст – усі інші з перелічених.

Саме наявність різних видів господарської діяльності в межах спільного простору ОТГ та районів створює передумови для їх динамічного розвитку на засадах інклюзивності.

Окремого розгляду заслуговує організаційно-адміністративна детермінованість інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій, що про-

явилася під час формування ОТГ та районів, які за своїми розмірами (чисельність населення, площа) суттєво відрізняються один від одного. Тим самим ці соціально-просторові утворення початково опинилися в неоднакових умовах. Так існують ОТГ (міські), чисельність населення яких перевищує 100 тис. осіб (20 одиниць) та сільські ОТГ з чисельністю населення до 3 тис. осіб (22 одиниці). Така ж сама ситуація склалася і з районами, серед яких – 18 з населенням понад 500 тис. осіб та 9 – до 100 тис. осіб.

В результаті недостатньо обґрунтованого реформування адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів відбулася відповідна диференціація регіонів (табл. 1).

Як свідчать дані таблиці 1, частка сільських ОТГ є переважаючою в цілому по Україні та в усіх регіонах (сукупність сусідніх областей), за винятком Північного (Сумська, Харківська, Чернігівська області). Проте це по різному позначається

на частці сільського населення. Так в Східному регіоні (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області) вона складає всього 16,6%, при цьому частка його сільських громад (40%) є вищою, ніж в Північному регіоні (31,1%).

Західний регіон за сукупністю таких показників постає як руралізований: частка сільського населення складає 52,6%, а сільських громад – 46,4%. Разом з тим, в середньому на одну область цього регіону припадає значно менша площа сільськогосподарських угідь, ніж на усі інші регіони. Однак цей регіон має свої переваги перед іншими. Наявність тут Карпатських гір є в нагоді для розвитку гірськолижного туризму.

Так само унікальними природними ресурсами характеризуються приморські ОТГ та райони Південного регіону, Донецької та Запорізької областей Східного регіону.

Динаміка та певною мірою спрямованість інклюзивного розвитку сільсько-міських агломера-

Таблиця 1

Розподіл ОТГ за регіонами та їх загальна кількісна характеристика

Регіон та тип ОТГ	Кількість ОТГ, їх частка	Кількість населених пунктів	Площа, км ²	Чисельність населення, %	
				міського	сільського
Північний					
Міські	48 (28,2)	43	–	–	–
Селищні	65 (39,7)	107	–	–	–
Сільські	51 (31,1)	4596	–	–	–
За регіоном	164	4746	87114	72,4	27,6
Східний					
Міські	68 (32,2)	72	–	–	–
Селищні	66 (29,3)	160	–	–	–
Сільські	91 (40,0)	3622	–	–	–
За регіоном	225	3854	112295	83,4	16,6
Південний					
Міські	37 (19,4)	34	–	–	–
Селищні	56 (29,0)	83	–	–	–
Сільські	99 (51,6)	2665	–	–	–
За регіоном	192	2782	86369	65,8	34,2
Центральний					
Міські	111 (25,7)	102	–	–	–
Селищні	134 (30,9)	186	–	–	–
Сільські	188 (43,4)	9238	–	–	–
За регіоном	433	9526	179357	59,3	40,7
Західний					
Міські	116 (27,3)	119	–	–	–
Селищні	111 (26,3)	140	–	–	–
Сільські	197 (46,4)	6666	–	–	–
За регіоном	424	6925	110621	47,4	52,6
Україна					
Міські	380 (26,5)	369	–	–	–
Селищні	432 (30,0)	676	–	–	–
Сільські	626 (43,5)	26788	–	–	–
Разом	1438	27833	547008	69,7	30,3

Джерело: складено автором на основі статистичних даних України

цій визначаються станом їх поселенської мережі. В таблиці 2 представлені 27 громад, які мають у своєму складі понад 30 населених пунктів.

Судячи з даних таблиці 2, більшість подібних ОТГ припадає на Північний і Центральний (по 8 громад) та Східний (7 громад) регіони. За областями лідерами тут є Дніпропетровська і Житомирська (по 5 громад) та Сумська (4 громади) області. Лише п'ять громад перебувають в зоні впливу обласних центрів, три – міста Кривий Ріг, населення якого складає понад 600 тис. осіб. Тільки в двох громадах середня кількість населення, що припадає на одне село, перевищує 500 осіб. В п'яти громадах цей показник не виходить за межі 200 осіб.

На підставі цього можна зробити висновок щодо проблематичності диверсифікації господарської діяльності в таких громадах та здатності їх адміністративних центрів виконувати функцію

соціально-культурного обслуговування навколишніх сіл. Цім громадам властива руральна спрямованість розвитку. Чи буде він мати ознаки інклюзивного залежатиме від їх фінансово-економічної спроможності.

Як свідчить практика, розмір громади не завжди є визначальним щодо її економічної успішності. Так за даними моніторингу, проведеного співробітниками Одеської обласної військової адміністрації чотири ОТГ Болградського, дві – Білгород-Дністровського та по одній – Роздільнянського та Одеського районів визнані неефективними в умовах воєнного стану [11]. Мова йде про те, що ці громади, не перебуваючи в мілітарній зоні виявилися фінансово неспроможними, тобто нездатними забезпечити власну стійку матеріальну основу, яка включає в себе податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), земельний та єдиний податок, заробітну плату.

Таблиця 2

Сільські ОТГ України з кількістю населених пунктів понад 30 одиниць

ОТГ	Район / Область	Кількість населених пунктів	Площа, км ²	Чисельність населення
Куяльницька	Подільський / Одеська	58	916,5	21683
Сухополов'янська	Прилуцький / Чернігівська	54	887,8	12598
Раївська	Синельниківський / Дніпропетровська	47	677,3	10501
Ушомирська	Коростенський / Житомирська	46	650,3	9658
Першотравневська	Нікопольський / Дніпропетровська	45	790,9	12327
Попівська	Конотопський / Сумська	44	893,2	13402
Новопільська	Криворізький / Дніпропетровська	38	444,8	16631
Новослобідська	Конотопський / Сумська	37	517,4	5031
Барашівська	Новоград-Волинський / Житомирська	36	491,3	6731
Добросинсько-Магерівська	Львівський / Львівська	36	233,9	16154
Уланівська	Хмельницький / Хмельницька	36	611,1	15634
Словечанська	Коростенський / Житомирська	35	1315,8	11151
Широківська	Запорізький / Запорізька	35	477,4	13149
Андріяшівська	Роменський / Сумська	34	605,5	8582
Девладівська	Криворізький / Дніпропетровська	34	408,6	5255
Новоселівська	Полтавський / Полтавська	34	254,5	6363
Брониківська	Новоград-Волинський / Житомирська	33	445,5	7876
Садівська	Сумський / Сумська	33	324,7	10189
Біськовицька	Самбірський / Львівська	32	215,8	17999
Кіндрашівська	Куп'янський / Харківська	32	404,8	6035
Лозуватська	Криворізький / Дніпропетровська	32	563,8	18910
Роздольська	Василівський / Запорізька	32	418,3	6558
Вільхуватська	Куп'янський / Харківська	30	382,6	6107
Зимнівська	Володимир-Волинський / Житомирська	30	309,1	8590
Наталинська	Красноградський / Харківська	30	502,5	11194
Попельнастівська	Олександрівський / Кіровоградська	30	742,1	8408
Шегинівська	Яворівський / Львівська	30	265,2	10778

Джерело: складено автором на основі статистичних даних України

Усі перелічені громади є сільськими, проте за своїми демографічними характеристиками та місцеположенням не мали б бути проблемними. Причина їх економічної неспроможності у відсутності професійних керівників.

Крім ОТГ подрібнену поселенську мережу мають й райони (табл. 3).

За даними таблиці 3 райони з великою кількістю громад та населених пунктів нерівномірно розподілені серед трьох регіонів – Центрального, Західного та Північного. Адміністративними центрами десяти районів є центри областей, тобто вони мають статус приміських. Центрами Коростенського та Миргородського районів є невеликі міста, що знаходяться на відносно незначній відстані від своїх обласних центрів. Враховуючи, що абсолютну більшість населених пунктів складають села, то й відповідно високою є частка сільського населення, яка в половині з цих районів перевищує чисельність міського населення. Інша справа – площа районів: її лівову частку складають сільськогосподарські землі. У зв'язку з цим виникають певні ризики, пов'язані з нецільовим використанням орних земель та проявом міського «егоїзму» щодо розпорядження ними. З огляду на зазначену специфіку цих районів, їх можна визнати здатними до інклюзивного динамічного розвитку з його рурально-урбанною спрямованістю.

Вагоме значення для інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій має психологічна детермінованість, яка формує у суспільній свідомості певні образи (привабливі чи навпаки) ОТГ та районів. Ці образи проявляються через ментальність населення, в якій відбивається наявна або уявна реальність. Українська практика довоєнного періоду свідчить про те, що більшості сільського населення не притаманне сприйняття свого місця проживання як вернакулярних (в перекладі з англійської – рідних) територій. Вірогідно, що у повоєнний період кількість «вернакулярно» нала-

штованих громадян в нашій країні збільшиться, а значить й більш реальними стануть надії на відновлення громад та районів на засадах інклюзивності.

Результати проведеного аналізу факторної детермінованості динаміки та спрямованості інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій України підтверджуються висновками, до яких прийшли зарубіжні та українські вчені, що досліджують подібні проблеми.

Так неоднозначні оцінки науковців отримав процес розширення міських меж за рахунок орних земель приміських сіл. З одного боку, наголошується на перевагах таких сіл, що «позичають частину свого розміру», до яких відноситься розширення ринку праці та диверсифікація економіки [2], рівний доступ до державних послуг, полегшення щодо спільного вирішення разом з містами демографічних проблем [12], а з іншого – втрата 24 млн га орних земель, 80% якої припадає на країни Азії та Африки [3].

Деякою мірою така ситуація актуалізує підвищення ролі та значення України як одного з постачальників агропродовольчої продукції на світові ринки. При цьому О. Захарчук [6] акцентує увагу та тому, що сільське господарство є невід'ємною частиною інклюзивного розвитку, оскільки в 2-4 рази ефективніше у скороченні бідності порівняно з іншими секторами, заснованими на тому ж рівні інвестицій. Економічний вимір інклюзивного сільського розвитку, на його погляд, охоплює забезпечення як спроможності, так і можливостей для усіх, особливо бідних і малозабезпечених сільських домогосподарств, отримувати вигоди від економічного зростання в аграрному секторі та поза аграрній діяльності у сільській місцевості.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Інклюзивний розвиток сільсько-міських агломерацій як певний процес розгортається

Таблиця 3

Райони з кількістю населених пунктів понад 400 одиниць

Район	Область	Кількість ОТГ	Кількість населених пунктів /сільських	Площа, км ²	Чисельність населення
Хмельницький	Хмельницька	27	749 /730	10768,3	683795
Полтавський	Полтавська	24	746/735	10858,6	595013
Житомирський	Житомирська	31	684 /661	10508,2	618111
Львівський	Львівська	23	531 /510	4976,2	1149976
Коростенський	Житомирська	13	529 /513	10892,2	258935
Тернопільський	Тернопільська	25	492 /478	6161,6	565037
Чернігівський	Чернігівська	20	472/456	10203,9	456188
Сумський	Сумська	16	450 /439	6503,7	445769
Рівненський	Рівненська	26	439 /427	7216,6	632426
Миргородський	Полтавська	17	425 /417	6295,5	204873
Кропивницький	Кіровоградська	17	418 /405	9723,2	442997
Вінницький	Вінницька	16	411/397	6909,5	655361

Джерело: складено автором на основі статистичних даних України

поетапно, починаючи від залучення (формування ОТГ та утворення нових районів, «змішаних» за складом населених пунктів та їх мешканців) через другий етап включеності (динамічне функціонування в межах єдиного простору громад та районів) до третього етапу інтеграції (об'єднання спільних зусиль сільської та міської спільноти) з метою створення середовища інклюзії.

Інклюзивність ОТГ та районів виявляється через їх фінансово-економічну спроможність, яка в свою чергу, залежить від дії сукупності факторів, які й визначають детермінованість інклюзивного розвитку цих агломераційних утворень як за його темпами, так і спрямованістю. Йдеться про ресурсну, організаційно-адміністративну, демографічну та психологічну детермінованість.

Аналіз складу ОТГ свідчить про те, що не можуть бути віднесені до сільсько-міських агломерацій сільські громади, до складу яких входять, за рідкісним виключенням, лише села. Сільським ОТГ, з огляду на їх природно-ресурсний потенціал та склад населення, притаманна аграрна або агропромислова галузева та руральна соціально-просторова спрямованість інклюзивного розвитку.

Міські та деякою мірою великі селищні ОТГ, маючи у своєму складі села і сільське населення, у володінні якого перебувають земельні ділянки, є сільсько-міськими агломераціями рурально-урбанної соціально-просторової спрямованості та галузевої аграрної, агропромислової, промислової, будівельної, транспортної, інфраструктурної та сервісної спрямованості інклюзивного розвитку.

Усі райони є «змішаними» за складом громад, населених пунктів та населення, тому вирізняються відповідною галузевою та соціально-просторовою спрямованістю інклюзивного розвитку.

Номінально більше шансів досягти повної інклюзії шляхом подолання усіх трьох етапів інклюзивного розвитку мають ОТГ та райони, адміністративними центрами яких є великі міста й передусім центри областей.

Щодо часових параметрів досягнення такого стану інклюзивності можна вести мову після повоєнного відновлення ОТГ та районів. Саме це дослідницьке завдання й має бути орієнтиром для подальших наукових розвідок за зазначеним напрямом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Luca D., Terrero-Davila J., Stein J., Neil Lee N. Progressive Cities: Urban-rural polarisation of social values and economic development around the world, 2022. URL: http://eprints.lse.ac.uk/113458/1/III_WPS_progressive_cities_paper_74.pdf (дата звернення: 15.11.2022).
2. Żuzańska-Żyśko E. and Dyszy M. Dynamic Villages in the Hinterland of a Polycentric Region: Case Study of the Górnśląsko-Zagłębiowska Metropolis in Poland. 2021. Land. 10 (8). URL: https://www.mdpi.com/translate.google/2073-445X/10/8/779?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 12.11.2022).
3. Bren d'Amour C., Reitsma F., Baiocchi G. and Seto K. C. Future urban land expansion and implications for global croplands, 2016. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1606036114> (дата звернення: 13.11.2022).
4. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
5. Khumarova N. I., Tiutiunnyk H. O. Methodological basis of inclusiveness of natural resources management in the context of agricultural land use. *Економічні інновації*. 2019. Том 21. Випуск 3 (72). С. 171–181.
6. Захарчук О. До найкращого балансу або Як забезпечити успішний інклюзивний розвиток агросектору та сільських територій. 23 червня 2022. URL: <https://agrotimes.ua/article/do-najkrashhogo-balansu/> (дата звернення: 14.11.2022).
7. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 1. С. 70–85.
8. Павлов О. І., Дідух С. М., Барвіненко В. Д. Агропродовольчі холдинги в системі інклюзивного сільського розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2020. Випуск 45. С. 49–55. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-45-8>
9. Павлов О., Дідух С., Барвіненко В. Роль агрохолдингів в інклюзивному розвитку об'єднаних територіальних громад та районів: синергетичний ефект децентралізації. *Регіональна економіка*. 2020. № 4. С. 32–42.
10. Krugman P. *Geography and Trade*. Cambridge, MA : MIT Press, 1991. 476 p.
11. Вісім громад на Одещині визнали неефективними в умовах війни, серед них – Ясківська ОТГ. 07 вересня 2022 року. URL: [https://bilyayivka.city/articles/235364/visim-gromad-na-odeschini-viznali-neeftivnimi-v-umovah-vijni-sered-nih-yaskivska-otg](https://bilyayivka.city/articles/235364/visim-gromad-na-odeschini-viznali-neeftivnimi-v-umovah-vijni) (дата звернення: 08.10.2022).
12. From urban-rural linkages to urban-rural relationships in the EU. February 13, 2014. URL: https://epthinktank-eu.translate.google/2014/02/13/from-urban-rural-linkages-to-urban-rural-relationships-in-the-eu/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 19.11.2022).

REFERENCES

1. Luca D., Terrero-Davila J., Stein J., Neil Lee N. (2022) Progressive Cities: Urban-rural polarisation of social values and economic development around the world. Available at: http://eprints.lse.ac.uk/113458/1/III_WPS_progressive_cities_paper_74.pdf (accessed 15 November 2022).

2. Zuzañska-Żyśko E. and Dyszy M. (2021) Dynamic Villages in the Hinterland of a Polycentric Region: Case Study of the Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolis in Poland. *Land*, 10 (8). Available at: https://www.mdpi.com/translate/google/2073-445X/10/8/7779?x_tr_sl=en&x_tr_tl=uk&x_tr_hl=uk&x_tr_pto=sc (accessed 12 November 2022).
3. Bren d'Amour C., Reitsma F., Baiocchi G. And Seto K. C. (2016) Future urban land expansion and implications for global croplands. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1606036114> (accessed 13 November 2022).
4. K. Mezentseva, Ya. Oliinyka, N. Mezentsevoi (Eds.). (2017) *Urbanistychna Ukraina: v epitsentri prostorovykh zmin* [Urbanistic Ukraine: at the epicenter of spatial changes]. Kyiv: Vydavnytstvo "Feniks". (in Ukrainian)
5. Khumarova N.I., Tiutiunyk H.O. (2019) Methodological basis of inclusiveness of natural resources management in the context of agricultural land use. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovations*, 21, vol. 3 (72), pp. 171–181.
6. Zakharchuk O. (2022) Do naikrashchoho balansu abo Yak zabezpechyty uspishnyi inkluzyvnyi rozvytok ahrosetoru ta silskykh terytorii [Towards the best balance or How to ensure successful inclusive development of the agricultural sector and rural areas]. Available at: <https://agrotimes.ua/article/do-najkrashchogo-balansu/> (accessed 14 November 2022). (in Ukrainian).
7. Borodina O.M., Prokopa I.V. (2019) Inkluzyvnyi silskyi rozvytok: naukovyi dyskurs [Inclusive rural development: scientific discourse]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, 1, 70–85. (in Ukrainian)
8. Pavlov O.I., Didukh S.M., Barvinenko V.D. (2020) Ahroprodovolchi kholdynhy v systemi inkluzyvnogo silskoho rozvytku [Agri-food holdings in the system of inclusive rural development]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitar-noho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*, 45, 49–55. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-45-8> (in Ukrainian)
9. Pavlov O., Didukh S., Barvinenko V. (2020) Rol ahrokholdynhiv v inkluzyvnomu rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad ta raioniv: synerhetychnyi efekt detsentralizatsii [The role of agricultural holdings in the inclusive development of united territorial communities and districts: the synergistic effect of decentralization]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4, 32–42. (in Ukrainian)
10. Krugman P. (1991) *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press, 476 p.
11. Visim hromad na Odeshchyni vyznaly neefektyvnymi v umovakh viiny, sered nykh – Yaskivska OTH [Eight communities in Odesa region were recognized as ineffective in war conditions, among them – Yaskiv OTG]. Available at: <https://bilyayivka.city/articles/235364/visim-gromad-na-odeschini-viznali-neefektivnimi-v-umovah-vijni-sered-nih-yaskivska-otg> (accessed 08 October 2022). (in Ukrainian)
12. From urban-rural linkages to urban-rural relationships in the EU (February 13, 2014). Available at: https://epthinktank-eu.translate.google/2014/02/13/from-urban-rural-linkages-to-urban-rural-relationships-in-the-eu/?x_tr_sl=en&x_tr_tl=uk&x_tr_hl=uk&x_tr_pto=sc (accessed 19 November 2022).

Iryna Pavlova, Odesa National Technological University. Determinism of dynamics and direction of inclusive development of rural-urban agglomerations of Ukraine

Annotation. The purpose of the study is to substantiate the determinism of dynamics, sectoral and socio-spatial orientation of the inclusive development of UTC and districts as rural-urban agglomerations. To achieve it, the task of defining the essence of the inclusive development of rural-urban agglomerations and its gradual deployment was formulated; characteristics of factors determining the dynamics and direction of inclusive development of rural-urban agglomerations; revealing the peculiarities of the manifestation of the determinism of the dynamics and orientation of inclusive development in certain types of these agglomeration formations. **Methodology of research.** In the process of research, the principle of interdisciplinarity was used to understand the essence of the reform of the territorial organization of society, systematic and synergistic approaches in identifying the relationship between the decentralization of public power and management in a community format, in the consolidation of districts and the creation of prerequisites for the formation of a common rural-urban inclusive environment, statistical and comparative methods, methods of analysis and synthesis regarding comparison of agrarian and industrial directions of development and of socio-spatial orientation of inclusive development of UTC and districts. **Findings.** Defined the essence and phasing of the deployment of the inclusive development of rural-urban agglomerations as a social process, which begins with involvement (the formation of UTC and of new districts, «mixed» in terms of the composition of settlements and their inhabitants), is continues with the overcoming of the second stage – inclusivity (dynamic functioning within a single the space of communities and districts) and ends with the third stage – of integration (combining joint efforts of rural and urban UTC and districts) with the aim of creating an environment of inclusion. It has been proven that, in view of their natural resource potential and population composition, rural UTCs have an inherent agrarian or agro-industrial sectoral and rural socio-spatial orientation of inclusive development. Urban and, to some extent, large township UTCs, having in their composition villages and the rural population are rural-urban agglomerations of rural-urban socio-spatial orientation and of sectoral agrarian, agro-industrial, industrial, service orientation of inclusive development. All districts are «mixed» in terms of the composition of communities, settlements and population, therefore they are distinguished by the appropriate sectoral and socio-spatial orientation of inclusive development. Nominally more likely to achieve full inclusion by overcoming all three stages of inclusive development are UTCs and districts whose administrative centers are large cities and, above all, regional centers. **Practical value.** The practical use of the proposed scientific provisions and recommendations of an applied nature will contribute to the post-war reconstruction and further development of rural-urban agglomerations on the basis of inclusiveness.

Keywords: sectoral orientation of inclusive development, determinism of dynamics and of orientation of inclusive development, united territorial communities, districts, rural and urban orientation of inclusive development, rural-urban agglomerations, Ukraine.